

Zbigniew Wasąg

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Biuro Powiatowe w Biłgoraju

RÓŻNICOWANIE DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH W LATACH 2003-2008

DIVERSIFICATION OF ECONOMIC ACTIVITIES IN RURAL AREAS IN THE YEARS 2003-2008

Słowa kluczowe: dywersyfikacja, programy pomocowe, agroturystyka

Key words: diversification, support programmes, agrotourism

Synopsis. Przeanalizowano różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich we wschodniej Polsce (województwo lubelskie) na przykładzie powiatu biłgorajskiego w latach 2003-2008. W działaniu „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” (SAPARD) uczestniczyło 27 gospodarstw. Na „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych” i „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich” złożono odpowiednio 9 i 18 wniosków na kwotę 306 i 1996 tys. zł. Najwięcej projektów dotyczyło celu działania „Usługi związane z turystyką i wypoczynkiem” (55,6%). Z działania „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” (SPO) skrzytało 70 beneficjentów na kwotę 4244 tys. zł, a głównym celem były „drobne usługi na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich” (43,5%). W PROW 2007-2013 w ramach „Różnicowania w kierunku działalności nierolniczej” uczestniczyło 20 gospodarstw. Najwięcej projektów dotyczyło agroturystyki (35,0%) oraz usług związanych z turystyką i wypoczynkiem (15,0%).

Wstęp

Dywersyfikacja w odniesieniu do działalności rolniczej może być definiowana jako działalność zarobkowa gospodarstw, prowadzona poza podstawową rolniczą działalnością produkcyjną (użycie zasobów kapitałowych, ziemi i siły roboczej). Potencjalne źródła dochodów gospodarstw domowych, związanych z rolnictwem można podzielić na następujące kategorie: dochody uzyskiwane z pracy w gospodarstwie rolnym, poza gospodarstwem rolnym oraz dochody niezarobkowe (świadczenia socjalne i darowizny). Według spisu powszechnego przeprowadzonego w 2002 r., nieco ponad połowa ludności wiejskiej utrzymuje się z pracy, z tego ok. 35% z pracy poza rolnictwem [Program Rozwoju... 2007]. Wśród ludności wiejskiej mającej własne źródło dochodu: 80% ma tylko jedno źródło, zaś 20% dwa źródła dochodu. Drugim, co do wielkości źródłem utrzymania, są świadczenia emerytalno-rentowe (ok. 39%), 8% otrzymuje świadczenia socjalne (rentę socjalną, zasiłek dla bezrobotnych, świadczenia z pomocy społecznej). Według Poczty i innych [2007] zdecydowana większość polskich gospodarstw rolnych, mimo wsparcia środkami WPR, nie jest i nie będzie w stanie w przyszłości być jednostkami pozwalającymi zapewnić parytetowy poziom dochodów rodzinie i środki na ich rozwój. Warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest powstawanie wszelkich form przedsiębiorczości, prowadzących do tworzenia nowych miejsc pracy, a także dywersyfikacji dochodów ludności wiejskiej.

Problem dywersyfikacji gospodarki na obszarach wiejskich wskazał w 1992 r. Plan McSharpy'ego, promujący model rolnictwa rodzinnego, zajmującego się nietradycyjnymi zajęciami. Kolejne reformy WPR, czyli Agenda 2000 i reforma Fischlera z 2003 r., coraz bardziej akceptowały znaczenie rozwoju zrównoważonego i ściśle z nim związanej kwestii wielofunkcyjności rolnictwa. Zakłada ona, że będą zachodziły równoległe dwa procesy: modernizacji i umacniania się gospodarstw najsilniejszych, zdolnych konkurować na rynkach międzynarodowych, a z drugiej – nastąpi odchodzenie z rynku jednostek niskotowarowych.

Do najważniejszych kierunków działalności pozarolniczej na wsi można zaliczyć agroturystykę i turystykę [Balińska 2007]. Działalność ta staje się coraz ważniejszą formą aktywności ludności wiejskiej i źródłem dodatkowego dochodu dla wsi. Szacuje się, że w połowie 2005 r. na obszarach

wiejskich zarejestrowanych było 2,9 tys. turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania, w których znajdowało się 232,7 tys. miejsc noclegowych, co stanowiło 42,6% ogółu tych obiektów w Polsce i 40,8% miejsc noclegowych. Wraz z malejącym udziałem rolnictwa, jako podstawowego źródła dochodu na obszarach wiejskich, konieczne jest tworzenie możliwości uzupełniania dochodów m.in. przez rozwój niszowej działalności rolno-spożywczej (np. produkcja żywności wysokiej jakości, w tym rolnictwo ekologiczne, integrowana produkcja, produktów regionalnych) lub działalności pozarolniczej (w tym agroturystyka, wstępne przetwórstwo i usługi).

Celem pracy jest analiza różnicowania działalności gospodarczej na obszarach wiejskich we wschodniej Polsce (województwo lubelskie) na przykładzie powiatu biłgorajskiego.

Material i metodyka badań

Analizie poddano wnioski inwestycyjne o przyznanie środków finansowych złożone przez rolników z powiatu biłgorajskiego do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w latach 2003-2008. Badań dokonano w ramach:

- Programu SAPARD – „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” (RDG): Schemat 4.1. „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych” i Schemat 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich”,
- Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) – „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” (RDR),
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2007-2013) – „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” (RDN).

Koszty kwalifikowalne dotyczące przedsięwzięć realizowanych przez rolników w ramach przedstawionych programów pomocowych nie obejmują: nabycia nieruchomości, podatku od towarów i usług (VAT) oraz nabycia używanego sprzętu komputerowego.

Wyniki i dyskusja

Na terenie pow. biłgorajskiego w Programie SAPARD z „Różnicowania działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” skorzystało 27 gospodarstw (tab. 1). Na „Tworzenie źródeł dodatkowego docho-

Tabela 1. Liczba złożonych wniosków oraz kwota pomocy w zakresie różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej z pow. biłgorajskiego w latach 2003-2008

Gmina	Liczba wniosków				Kwota pomocy			
	RDG (SAPARD) schemat		RDR (SPO)	RDN (PROW 2007-2013) 2008	RDG (SAPARD) schemat		RDR (SPO)	RDN (PROW 2007-2013) 2008
	4.1	4.2			4.1	4.2		
Aleksandrów	-		3	-	-	-	99	-
Biłgoraj	-		5	-	-	686	249	-
Biszczka	-		1	1	-	83	100	61
Frampol	-		7	2	-	172	399	200
Goraj	-	-	4	2	-	-	241	107
Józefów	1		7	1	40	101	410	96
Księżpol	-	-	10	2	-	-	563	200
Łukowa	-		2	2	-	474	154	184
Obsza	1		-	2	40	-	-	124
Potok Górny	-	-	3	3	-	-	159	265
Tarnogród	2		9	1	80	70	689	100
Tereszpol	3		8	-	85	70	550	-
Turobin	2		11	4	61	340	629	248
Razem	9	18	70	20	306	1996	4244	1586
Woj. lubelskie	184	237	1273	500	5900	31 040	82 552	40 005
Kraj	1794	2620	7170	4 049	58 300	343 000	524 782	338 244

4.1 – „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych”,

4.2 – „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich”

Źródło: opracowanie własne.

du w gospodarstwach rolnych" i „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich” złożono odpowiednio 9 i 18 wniosków na kwotę 306 i 1 996 tys. zł. Natomiast w woj. lubelskim i kraju w poszczególnych schematach odnotowano 184 (5,9 mln zł) i 237 (31,0 mln zł) oraz 1 794 (58,3 mln zł) i 2 620 (343,0 mln zł). Z działań „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” [Sektorowy Program... 2004] skorzystało w powiecie biłgorajskim 70 beneficjentów na kwotę 424 tys. zł (tab. 1). Ilość tych wniosków jest wyższa, niż średnio w województwie (64) i kraju (23). W badanym powiecie najwięcej wniosków złożono z gmin Turubin – 11 (629 tys. zł) i Księżpol – 10 (563 tys. zł). W województwie lubelskim i kraju złożono odpowiednio 1 273 (na kwotę 82,5 mln zł) i 71 70 (524,8 mln zł). W PROW 2007-2013 w ramach „Różnicowania w kierunku działalności nierolniczej” w powiecie biłgorajskim uczestniczyło 20 gospodarstw (nabór wniosków 2008). Na podstawie badań w stosunku do poprzednich lat stwierdzono tendencję spadkową.

Tabela 2. Struktura projektów wg celu działania w różnicowaniu działalności gospodarczej na obszarach wiejskich w pow. biłgorajskim (SAPARD, SPO, PROW 2007-2013)

Cel działania	RDG (SAPARD)						RDR (SPO, 2004-2006)						RDN* (PROW 2007-2013)		
	schemat 4.1			schemat 4.2			cel						cel		
							główny			dodatkowy			główny		
	L _w	[%]	kraj [%]	L _w	[%]	kraj [%]	L _w	[%]	kraj [%]	L _w	[%]	L _w	[%]	L _w	[%]
Agroturystyka	-	-	-	-	-	-	11	15,9	20,7	-	-	7	35	-	-
Drobne usługi na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich	-	-	-	1	5,6	9,8	30	43,5	40,1	-	-	-	-	-	-
Sprzedaż lub promocja przez Internet produktów rolnych	-	-	-	-	-	-	1	1,4	-	-	-	-	-	-	-
Przetwórstwo produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych	1	11,1	5,3	4	22,2	45,8	2	2,9	4,5	-	-	-	-	-	-
Rzemiosło i rękodzielnictwo	1	11,1	4,3	1	5,6	4,9	11	15,9	3,7	-	-	2	10	-	-
Usługi na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej	1	11,1	11,7	1	5,6	6	9	13	24,1	-	-	1	5	-	-
Usługi związane z turystyką i wypoczynkiem	5	55,6	69	8	44,4	13,6	4	5,8	6,8	-	-	3	15	-	-
Usługi komunalne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-
Usługi transportowe	1	11,1	9,7	3	16,7	19,9	-	-	-	-	-	1	5	-	-
Roboty i usługi budowlane lub instalacyjne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	15	-	-
Sprzedaży detalicznej i hurtowej	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	10	-	-
Wytwarzanie materiałów energetycznych z biomasy	-	-	-	-	-	-	1	1,4	-	-	-	-	-	-	-
Sprzyjanie tworzeniu alternatywnych źródeł dochodów	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-
Promocja pozytywnego wizerunku wsi i rolnictwa w społeczeństwie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	49	59,8	-	-	-	-
Ułatwianie dostępu rolników oraz pozostałych mieszkańców wsi do usług	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	29,3	-	-	-	-
Zwiększania opłacalności produkcji i usług w gospodarstwie rolnym	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	9,8	-	-	-	-
Razem	9	100	100	18	100	100	69	100	100	82	100	20	100	-	-

4.1 „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych”,

4.2 „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich”

* PROW 2007-2013 (nabór wniosków 2008)

L_w – liczba wniosków

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Koszty związane z realizacją operacji w różnicowaniu działalności rolniczej w pow. biłgorajskim (SPO, PROW 2007-2013)

Gmina	Koszty operacji [tys. zł]					
	RDR (SPO)			RDN* (PROW 2007-2013)		
	K_C	K_K	%	K_C	K_K	%
Aleksandrów	199	199	100	–	–	–
Biłgoraj	486	486	100	–	–	–
Biszczka	302	302	100	149	122	81,9
Frampol	853	803	94,1	584	429	73,5
Goraj	487	476	97,7	297	260	87,5
Józefów	870	853	98,0	274	225	82,1
Księżpól	1 151	1 145	99,5	1762	404	22,9
Łukowa	449	368	82,0	597	382	64,0
Obsza	–	–	–	310	253	81,6
Potok Górnym	318	318	100,0	826	677	82,0
Tarnogród	1 467	1 467	100,0	440	361	82,0
Tereszpol	990	990	100,0	–	–	–
Turobin	1 391	1 326	95,3	765	649	84,8
Razem	8 963	8 733	97,4	6004	3762	62,7

* – nabór wniosków 2008, K_C – koszty całkowite,

K_K – koszty kwalifikowalne

Źródło: opracowanie własne.

działaniu RDN (PROW 2007-2013) największym zainteresowaniem cieszyła się „Agroturystyka” (35,0%) oraz „Usługi związane z turystyką i wypoczynkiem” (15,0%). W kraju przez program SAPARD przedsięwzięcia głównie związane były z usługami turystycznymi łącznie z agroturystyką (69% projektów), usługami dla gospodarstw rolnych (11,7%) oraz transportowymi (9,7%) [Drożdziel 2007].

W powiecie biłgorajskim (tab. 3) w RDR (SPO) koszty kwalifikowalne w stosunku do kosztów całkowitych związanych z realizacją operacji były na bardzo wysokim poziomie i wyniosły 97,4%. Natomiast w RDN (PROW) obniżyły się aż do 62,7%. Powodem tego może być duży udział kosztów niekwalifikowanych w postaci podatku VAT oraz w szerszym zakresie realizacją inwestycji powyżej maksymalnej kwoty dofinansowania (100 tys. zł). W porównaniu do niewielkiej ogólnej liczby (20) zgłoszonych przedsięwzięć, taki układ może świadczyć o dużym zdeterminowaniu najaktywniejszej grupy gospodarstw. Powodem mogą również być kryteria dostępu do tych środków (m.in. ubezpieczenie w KRUS na 12 miesięcy przed złożeniem wniosku) [Rozporządzenie MRiRW 2008]. W największym stopniu poprzez działania RDR (SPO) i RDN (PROW) skorzystały gminy: Księżpól, Turobin i Tarnogród. Położone one są w pobliżu ważnych szlaków drogowych, oraz na swoim terenie mają niewielkie zakłady przemysłowe. Okazało się, że są to ważne czynniki dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej, co stwierdził również Czarnecki [2005, 2006].

Podsumowanie

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że w powiecie biłgorajskim agroturystyka jest największą pozycją (35,0%) w różnicowaniu działalności w kierunku nierolniczym. Jest ona formą wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne powiązane z gospodarstwem rolnym. Rozwój agroturystyki umożliwia tworzenie nowych miejsc pracy, bezpośrednio w gospodarstwie, jak i w usługach związanych z obsługą turystów (handel, gastronomia, transport, przewodnictwo). Wydaje się, że oprócz rozwoju rolnictwa koniecznym działaniem jest poprawa warunków życia na wsi przez rozwój pozarolniczej działalności, gdyż nie będzie szans na przetrwanie rolnictwa. Celem powinno być jej wspieranie, przez wykorzystanie istniejących zasobów gospodarstwa rolnego i regionu oraz kreowanie warunków do podtrzymywania wielofunkcyjnych i trwałych ekonomicznie gospodarstw rolnych. Stwierdzono, że agroturystyka jest klasycznym czynnikiem determinującym wykorzystanie funduszy UE.

W powiecie biłgorajskim i kraju (tab. 2) w ramach RDG (Schemat 4.1. SAPARD) najwięcej projektów dotyczyło celu działania „Usługi związane z turystyką i wypoczynkiem”, odpowiednio: 55,6 i 69,0%. Natomiast w Schemacie 4.2. najwięcej przedsięwzięć również odnotowano w celu „usługi związane z turystyką i wypoczynkiem” 44,4%, a w kraju tylko 13,6%. W badanym powiecie kolejną pozycją było „Przetwórstwo produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych” (22,2%), natomiast w kraju stanowiło aż 45,8%. W schemacie tym znaczącą pozycją są „Usługi transportowe”, zarówno w badanym powiecie, jak i w kraju (16,7 i 19,9%). W powiecie biłgorajskim i kraju w ramach RDR (SPO) jako cel główny „Drobne usługi na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich” zrealizowano najwięcej projektów (43,5 i 40,1%). W badanym powiecie kolejną pozycją była „Agroturystyka” oraz „Rzemiosło i rękodzielnictwo” (po 15,9%). Jako najbardziej liczne cele dodatkowe w tym działaniu rolnicy zadeklarowali „Promocja pozytywnego wizerunku wsi i rolnictwa w społeczeństwie” (59,8%) oraz „Ułatwienie dostępu rolnikom oraz pozostałym mieszkańcom do usług” (29,3%). W powiecie biłgorajskim w

Zdecydowanie wyższa liczba gospodarstw korzystających ze środków finansowych w ramach „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich” wskazuje na odchodzenie od tradycyjnych metod produkcji i zmianę jej profilu. Przewiduje się, że w przyszłości większe środki pieniężne zostaną skierowane na dywersyfikację działalności rolniczej. Powinno to spowodować pobudzenie aktywności środowisk wiejskich i ożywienie pierwiastka przedsiębiorczości. Współdziałanie i samoorganizacja mieszkańców (kapitał społeczny) będzie miało coraz większe znaczenie.

Literatura

- Balińska A.** 2007: Turystyka wiejska jako przykład dywersyfikacji funkcji obszarów wiejskich na przykładzie gminy Płaska. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 2, s. 28-33.
- Czarnecki A.** 2005: Przemiany funkcji pozarolniczych na obszarach wiejskich województwa lubelskiego. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VII, z. 4, s. 63-69.
- Czarnecki A.** 2006: Wpływ czynników lokalizacyjnych na rozwój działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VIII, z. 4, s. 78-82.
- Drożdżel L.** (red.) 2007: ARiMR – Trzy lata po akcesji. ARiMR, Warszawa, s. 69-149.
- Poczta W., Pawlak K., Kiryłuk-Dryjska E., Siemiński P.** 2007: Perspektywy polskich gospodarstw rolnych w europejskim modelu rolnictwa. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 2, s. 288-301.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. 2007: MRiRW, Warszawa.
- Rozporządzenie MRiRW z dnia 6 maja 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Dz. U. nr 85, poz. 519.
- Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. 2004: MRiRW, Warszawa.

Summary

The study has focused on the diversification of agricultural activities in rural areas in eastern Poland (Lubelskie Voivodeship) based on the example of the Biłgoraj County in the years 2003-2008. 27 farms participated in the programme 'Diversification of Agricultural Activities in Rural Areas' (SAPARD). There were 9 and 18 applications worth 306 and 1996 thousand PLN filed for 'Creating Sources of Additional income in Rural Areas' and 'Creating Work Places in Rural Areas', respectively. Most projects concerned the 'services connected with tourism and leisure' (55.6%) action. 70 beneficiaries applied for the action 'Diversification of Agricultural Activity and Connected with Agriculture in order to Ensure a Diversity of Activities or Alternative Sources of income' (SPO) in the amount of 4.244 thousand PLN, with the main goal being 'minor services for inhabitants of rural areas' (43.5%). 20 farms participated in the Programme of Development of Rural Areas PROW 2007-2013 within 'Diversification Towards Non-Agricultural Activity'. Most projects concerned agrotourism (35.0%) and services connected with tourism and leisure (15.0%).

Adres do korespondencji:

dr inż. Zbigniew Wasąg
Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
Biuro Powiatowe w Biłgoraju
ul. Gen. Bora Komorowskiego 3
23-400 Biłgoraj
tel. (84) 688 07 27
e-mail: zbigniew.wasag@doplaty.gov.pl